

A kritikai történetírás és a latin-amerikai helyzet

Carlos A. Aguirre Rojas előadása a Politikatörténeti Intézetben 2010. november 17-én

Carlos A. A. Rojas egyike azon kortárs latin-amerikai baloldali értelmiségieknek, akik ma Latin-Amerikában meghatározzák és rendszerbe foglalják nemcsak a kritikai történetírást, de élő kapcsolatot ápolnak a jelenkor alulról jövő, antikapitalista, őslakos-, paraszt- és munkásmozgalmaival is. Rojas a Mexikóvárosi Nemzeti Autonóm Egyetem (UNAM) közgazdász és történész professzora, posztdoktor a párizsi Társadalomtudományi Egyetemen és meghívott előadó számtalan latin-amerikai egyetemen.

Az előadás két részből állt: Rojas professzor előbb a kritikai történetírás mibenlétéről és problémáiról beszélt, majd kitért a mai latin-amerikai helyzetre, az új baloldali és szociális mozgalmak politikájának elemzésére. Tehette ezt azért is, mert Rojas professzor nem csupán történész, de a mexikói neozapatoista mozgalom, az EZLN (Ejército Zapatista de Liberación Nacional – A Nemzeti Felszabadítás Zapatista Hadserege) lelkes támogatója, aktivistája is.

Rojas professzor előadását azzal kezdte, hogy magyarországi látogatása során – mikor megnézte többek között a Nemzeti Galériát, a Hősök terét, a Terror Házát és a budaörsi Szoborparkot – azt vette észre, hogy Magyarország ma történetének radikális újraértelmezését, újraírását éli át. A Nemzeti Galériában – mutatott rá az előadó – a huszadik századi magyar festészetet egyrészt 1945 előtt, másrészt pedig 1990 után mutatják be. Lehet, hogy 1945 és 1990 között egyetlen magyar festő sem alkotott? – tette fel a költői kérdést az előadó. A Terror Házát meglátogatva viszont azt vette észre, hogy az 1945 és 1989 közötti időszakot mindenféle differenciálás nélkül a diktatúra korszakának titulálják, akárcsak a Szoborparkban. De miként lehet eltörölni egy évszázad felét, hogyan lehet kiírni a történelemből egy olyan korszakot, amit nagyon sokan támogattak, amikor nagyon sokan lázadtak, mást akartak? – kérdezte. Persze a történetírás mindig egyfajta küzdőtér, ahol különféle nézetek csapnak össze, és mindig akad olyan domináns csoport, amelyik igazolásnak tekinti a történetírást, és mindig vannak alternatív csoportosulások, akik másként közelítik meg a történeti problémákat. Ám – hiába a rengeteg irányzat – nem igaz az a posztmodern állítás, hogy minden egyes történetírás jogos, mindegyik igaz. Van olyan történetírás, amelyik közelebb áll a valósághoz, és ezért „igazabb” is. A domináns történetírással párhuzamosan létezik egy kritikai történetírás is, amelynek megvan a saját története. Hegel szerint például a történelem rejtett arca a leginkább fontos. Ez a gondolat számos, a kritikai történetírás iránt elkötelezett gondolkodónál felbukkan, mindig más és más név alatt: Marxnál mint történelmi materializmus, Foucault-nál mint ellentörténelem, Braudelnél mint hosszú hullám, Carlo Ginzburgnál mint az áldozatok szempontjából kiinduló történetírás, vagy éppen Immanuel Wallersteinnél mint elkötelezett történetírás – foglalta össze az előadó.

A kritikai történetírás négy alapvetését Rojas professzor a következőképpen fogalmazta meg: el kell távolítanunk magunktól vizsgálatunk tárgyát, vagyis úgy kell viszonyulnunk a vizsgált valósághoz, mintha egyáltalán nem ismernénk, semmiféle előzetes tudásunk nem lenne róla. Másodszor, minden prekonceptiót félre kell tenni, és mindent újra kell gondolni, beleértve a kételyeket is. Újra kell pozicionálni a nézőpontot: eddig az állam szempontjából elemezték a világot, most az a kérdés, hogy hogyan lehet a világot – ideértve az államot is – a társadalom szempontjából elemezni. El kell szakadni a „nagy emberek” nagy történetétől, és ehelyett akár egy névtelen kézműves történetéből,

alulról, az alul lévők szempontjából kiindulva megírni egy adott korszak történetét. Harmadszor, egy többszemponú elemzést kell megvalósítani, a történelmet viszonyrendszerként kell tekinteni és ábrázolni. Végezetül pedig a Walter Benjamin-féle „legyőzött múlt” szempontjait is érvényesíteni kell, elkerülendő azt, hogy a történelem egyféle domináns szempontnak legyen alávetve.

A történelemtudomány – vélekedett Rojas professzor – nem a múlt tudománya, hanem arra kell törekednie, hogy az emberi cselekedeteket, az emberi tevékenységet a múlton keresztül a jelenben, sőt a jövőben is tanulmányozza: így az előtörténet nem válik el a történelemtől, és a szemléletmód mindig a jelenre irányul. Másodsorban, amint arról Marx is ír a *Német ideológiában*, az egyetlen (társadalom)tudomány a történelem, így fel kell számolni a különféle tudományos megközelítések – történettudomány, szociológia, antropológia, politológia stb. – közötti határokat, egységesíteni a vizsgálódásokat. Jó példa erre Claude Lévi-Strauss munkássága, aki többféle tudományos közelítéssel egy sajátos világot teremtett. A történettudománynak tulajdonképpen a jövő megkonstruálásának eszközévé kell válnia, egyfajta harcmezőnek, ahol egy másfajta jövőért való küzdelem folyik: a cél, hogy a kizsákmányolás, a politikai uralom jelenét egy minőségileg más jövővé formáljuk át, és a kritikai történettudomány ehhez nyújthat segítséget. Ahogy Michelet mondta: „Azért hiszek a jövőben, mert megalkotásában magam is részt veszek”.

A latin-amerikai mozgalmakról beszélgetve (az előadásnak ez a második része sokkal inkább kötetlen beszélgetés formáját öltötte) Rojas professzor úgy vélte, hogy sem Chávez, sem Morales, sem Lula és társaik nem annyira fontosak, mint ahogy azt általában (nem utolsósorban ők maguk, illetve a média) beállítják. A neozapatisták úgy gondolják, hogy a világ megértéséhez a világot alulról kell nézni, és ennek értelmében a társadalmi helyzet és a társadalmi mozgalmak maguk sokkal fontosabbak, mint a politikai vezetők. Így például a 800 ezer lakosú bolíviai La Paz mellett ott találunk egy hasonló méretű, indiánok igazgatta „alternatív” várost, El Altót, és az az igazán érdekes, ami ott történik, de az egész kontinensen vannak hasonló mozgalmak, indián közösségek, munkástanácsok. Velük szemben Chávez, Morales és társaik nem rendszerellenesek, sőt, a burzsoáziát, a nemzeti tőkét képviselik. Kapitalizmusuk szociálisabb ugyan, mint korábban, de attól még kapitalizmus marad. Persze ez nem csupán a chávezi bolivarizmusra igaz, hanem magára az ikonná formált Simon Bolívarra is, akinek opportunizmusáról már Marx is elítélően írt. Ezenkívül az is fontos – tette hozzá Rojas professzor – hogy amennyiben magunkat internacionalistának tekintjük, akkor nem gondolkodhatunk mégoly nagy nemzeti keretek (a bolívari „nagy haza”) között sem, hiszen a manifeszt cél egy nemzet- és államnélküli világ. A neozapatisták és a többi új társadalmi mozgalom újradefiniálják az autonómia fogalmát. Köztük és a latin-amerikai hivatalos baloldal – a pártok és a bolivarista stb. mozgalmak – között feloldhatatlan ellentmondás feszül. A neozapatisták valóban egy új világot akarnak, el akarják törölni az államot. Ezért nem lehetséges szövetség semmiféle baloldali, szociálisan érzékeny politikai rezsimmel sem.

A rendszerkritikus mozgalmak nagy fordulópontja 1968 volt – szögezte le az előadó, aki az akkori eseményeket „kulturális világhorradalomnak” tekinti. Azóta a kapitalizmus utolsó fázisát éli. „Ötven év múlva nem lesz kapitalizmus” – vélte Rojas professzor, aki hozzátette: „Persze lehet, hogy ami utána következik, sokkal rosszabb lesz.” 1968 óta teljesen új aktorai vannak a rendszerellenes mozgalmaknak: a földnélküliek, a diákok, a nők, a környezetvédők stb. Ebből következően a követelések is sokkal összetettebbek, mások lettek, és a szervezés, a taktika feladatai is megváltoztak. A baloldaliság ma már mást jelent, mint néhány évtizeddel korábban.